

KU HELILOOMINGU ÜLEVAA TUS

Mõtteid „Vabaduse lauliku“ uue redaktsiooni puhul

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 34. aastapäevaks tõi RAT „Estonia“ Eesti nõukoguliku heliloomingu ülevaatuses raames lavale E. Kapi ooperi „Vabaduse laulik“ (P. Rummo libreto) uue redaktsiooni teatri peanäitejuhi, Stalini preemia laureaadi A. Vineri lavastuses.

Ooperi „Vabaduse laulik“ kandvaks ideeks on nõukogude patriotism, nõukogude rahvaste vankumatu sõprus. Ooperis on kajastatud ajaloolisi sündmusi kõige lähemast minevikust — eesti töörahva ülestõusu 1940. a. juunis, esimest õnnelikku nõukogulikku aastat Eesti NSV-s, kangelaslikku Suurt Isamaasõda ja ühte etappi Nõukogude armee võiduteest — Tallinna vabastamist. See väärtuslik ja igale nõukogude inimesele lähedane teema kõlab ooperis selgesti ja haarab oma elulisuse ja kaasaegsusega.

Järjekindel töö teose põhiteema veelgi mõjuvamaks esitamiseks, mida tegi loomingu kollektiiv (helilooja, libretist, lavastaja ja peadirigent), näitab, et nad said õigesti aru oma ülesannetest rahva lajade hulkade ees.

Milles seisnesid ooperi „Vabaduse laulik“ esialgse variandi põhilised puudused? Mis puutub libretosse, siis oli selle nõrkuseks süžee katkendlikkus ja dramaturgiline laialivalgusus. Libreto ei andnud terviklikku ja tõetruud pilti nendest ajaloolistest sündmustest, millest kõneleb ooper. Peategelased ei olnud küllalt reljeefselt välja joonistatud. Tõsiseks puuduseks oli partei juhtiva osa nõrk kujutamine revolutsioonilise ülestõusu ettevalmistuses ja ülestõusust endas. Selle asemel oli tunda ilmselt kodanliku intelligenti ülehindamist ja proletariaadi osatähtsuse alahindamist.

Mis puutub E. Kapi muusikasse, siis oli selle peamiseks puuduseks positiivsete kangelaste (Raju, Laid, Kaldmaa) kujude ilmetu ja pealiskaudne lahendus. Neid iseloomustanud aariate, retsitatiivide meloodiline materjal oli deklaratiivne, vähese sisemise soojuse ja elulisusega. See aga kahandas tunduvalt ooperi ideelist väärtust, kuna samal ajal vaenlaste esindajale oli antud ere ja reljeefne muusikaline karakteristika. Paiguti andis tunda muusika vähene dramaturgiline läbimõeldus, piirdumine rohkem välise kui seesmise, elamusliku külje rõhutamisega.

Milliseid sisulisi edusamme on saavutatud „Vabaduse lauliku“ uue variandiga?

Kui peatuda libretol, siis tuleb märkida siin teatavat edasiminekut ooperi süžee terviklikkuse ja samuti ka teose ideelise väärtuse süvendamise suunas. Õigesti on ühendatud partei juhtiva ühte isikusse — Kaldmaasse, endiste Laidi ja Kaldmaa ilmetute kujude asemel. Sellega on näidatud tõepäraselt revolutsiooni tegelikku juhti — proletariaati. Raju kuju ei prevaleeri enam teose ekspoositsioonis. Tema kasvamine tõeliseks vabaduse laulikuks, kommunistiks, toimub loomulikult, veenvamalt.

E. Kapp on teinud suure töö ooperi muusika viimistlemisel ja seniste puuduste kõrvaldamisel. Terve rida aariaid ja stseene on asendatud või juurde lisatud. Võib julgelt konstateerida

proletariaadi ülestõusust ja rahva sangeplikus võitluses vihatud vaenlase vastu. Veelgi kujukamalt on joonistatud Raju võitluskaaslane Arm. Uude variandi sissevõetud gestapo-pilt annab kogu ooperile loomulikuma dramaatilise arengu. Armu surma üleviimine partisanide-stseeni soodustab ka helilooja poolt suure sisemise soojusega kirjutatud muusika täielikku mõjulepääsu. Võib kindlalt ütelda, et Arm positiivsetest kangelastest kõige rohkem vastab nõukogude inimese kajastamise nõuetele ooperis.

Esimesel üleliidulisel heliloojate kongressil 1948. a. ütles akadeemik B. Assafjev, et positiivse kangelase kuju probleem on praegu üks peamisi, kui mitte tähtsamaid probleeme nõukogude muusikakunsti. „Et luua positiivse kangelase kuju, on tarvis tunda õppida ja tunda meie tegelikkust, täiuslikult valitseda oskust kajastada seda tegelikkust muusikas ja kõigepealt meloodias.“ Ja edasi: „See tähendab, et positiivne kangelane, uue ja kauni kandja, peab olema meie heliloojate tähelepanu keskuses. Sotsialistliku ühiskonna eesrindliku inimese kujutamine, kujude loomine, kes on võimelised endaga kaasa haarama, innustama, kasvatama meie rahvast, peab muutuma nõukogude muusika peamiseks ülesandeks.“

Lähtudes neist nõudeist ja ülesannetest näib, et helilooja, tunduvalt süvenemisest hoolimata, pole leidnud veel kõige paremat lahendust Raju ja Kaldmaa kujule. Puudujääk ilmneb eeskätt nende kujude muusikalises keeles, nende muusikalises karakteristikas, milles ei valitse nii tihedalt rahvamuusikaliste intonatsioonidega kui enamas jaos ooperi muusikas. Veel esineb nende juures deklaratiivsust, laulmist üldse, mis ei veena, ei haara kedagi, ei kasvata kuulajat.

Liigne on korrata neid suuri väärtusi, mida omab E. Kapi muusika ooperi rõhuvas osas, olgu see siis haaravas rahva ülestõusu laulus või rahvastseenides teisest pildis, partisanide üljate tantsude stseenis jne., millest me siiralt vaimustusime ja millest oli korduvalt kiitvalt juttu juba ooperi esimese redaktsiooni puhul. Nendes avaneb E. Kapi loomingu suurus oma täies ereduses. Ei ole juhus, et eranditult kõik need stseenid on seotud tihedalt rahvamuusikaliste ja revolutsiooniliste massilaulu intonatsioonidega.

Karaktersete tabavate joontega joonistab helilooja vaenlaste leeri, alates sturmbannführer Mühlhausenist ja lõpetades kodanlike nationalistide, eesti rahva alatute ja rapaste reetjate Mägra ja Gerdaga. Muusikaline iseloomustus avab ilmekalt paadunud fašistide kiskjanõu.

Kahjuks on uue redaktsiooni lavastuses rohkem puudusi. Peaaegu igas pildis, kus on tegemist massistseenedega (välja arvatud teine pilt), veendume, et lavastaja ei ole suutnud täiel määral tabada seda, mida võimaldab nii partituur kui libreto. Me ei tunne esimese pildi õhkkonnas revolutsioonilist situatsiooni. Samuti puudub selles ülestõusu dünaamika. Proloogi lavastus

sündmuste arengu dünaamikat. Ka pole kogu pildi vältel tunda ei lavastuses (ega ka muusikas) tegelikku lahingu olukorda.

Hästi on lavastuslikult õnnestunud gestapo-pilt, milles avaldub nõukogude inimeste kindlameelsus ja üleolek ka jõhkras fašistlikus koopas. Soovitada tuleks vaid Mägra osatäitjale praegune ülepakutud mäng asendada läbimõelduma ja peenema teostusega, mis kutsuks vaatajaks esile veel suuremat viha Mägra vastu. Üheks tugevamaks pildiks on Raju monoloog vanglas. Stalini preemia laureaadi T. Kuusik tuli oma vastutusrikka ülesandega siin suurepäraselt toime ja kinnitas oma suuri lauljavoimeid, ka mänguliselt andis ta mõjuva ja meelde jääva kuju.

Üldiselt rahuldavalt on lahendatud partisanide-pilt. Kahju, et helilooja, eriti aga lavastaja on lasknud end liialt inspireerida partisanidelaulu esimesest, passiivsest tekstireast, mis ei ole antud olukorras — Tallinna vabastamise eelõhtul — enam kohane. Lavastaja ja muusikajuht peaksid siin sisemiselt laulu sisu hoopis mehisemalt lahti mõtestama. Õige on Armu surma-stseeni toomine sellesse pilti. Pildi lõpp on antud suurepärase dramaatilise pingega ja haaravalt. Sellejuures tuleb aga suuremat tähelepanu juhtida igale detailile, et need oleksid lavastuslikult omal kohal. Väga oluline on kas või säärane detail, nagu Mägra õigeaegne lask Armu pihta. Neljast toimunud etendusest langes Arm kahes kogemata varem kui ilmus Mägra ja tulistas!

Tõsiselt tuleb lavastuslikult läbi mõelda ka seitsmes pilt — epiloog. Praegusel kujul see ei rahulda veel. Teatrailsed käigud gruppide ja üksikult ei mõju monumentaalselt, tõetruult. Siin jääb veel palju puudu sellest, mis meie rahvas ja armeevõitlejad tegehlikkuses läbi elasid Nõukogude armee võitlejate saabumisel Tallinna. Helilooja peaks aga juurde looma vahemängu mis seoks eelnevat pilti epiloogiga. Praegusel kujul ei rahulda ooperi lõpukoort, mis on väheütle ja kantud välisest paatosest.

Kokku võttes muljeid ooperi lavastuse kohta peab märkima, et siin seisab ees tõsine töö kõigi detailide väljalihvimiseks ja nende ühendamiseks ühtseks tervikuks. Ilmselt tundub, et teater on liigselt kiirustanud ooperi lavaletoomisega.

Mis puutub üksikutesse osatäitjatesse, siis peab siin tunnustavalt märkima nii solistide kui kogu ansambli suurt ja pingutatavat tööd uue redaktsiooni äraõppimisel ja lavaletoomisel. Võib rõõmustavalt märkida Stalini preemia laureaadi T. Kuusiku, Eesti NSV teenelise kunstniku E. Maasiku, A. Pärna jt. häid saavutusi oma vastutavate ülesannete täitmisel.

Suuremat kõlavust ja täpsemat intonatsioonilist puhtust (eriti koorides lava taga) oleks lootnud koorilt (koormeister T. Targama). Ka orkester (dirigent Stalini preemia laureaadi K. Raudsepp) ei ole veel mängus saavutanud vajalikku täpsust ja intonatsioonilist laitmatust.

libreto) uue redaktsiooni teatri peanäitejuhi, Stalini preemia laureaadi A. Vineri lavastuses.

Ooperi „Vabaduse laulik“ kandvaks ideeks on nõukogude patriotism, nõukogude rahvaste vankumatu sõprus. Ooperis on kajastatud ajaloolisi sündmusi kõige lähemast minevikust — eesti töörahva ülestõusu 1940. a. juunis, esimest õnnelikku nõukogulikku aastat Eesti NSV-s, kangelaslikku Suurt Isamaasõda ja ühte etappi Nõukogude armee võiduteest — Tallinna vabastamist. See väärtuslik ja igale nõukogude inimesele lähedane teema kõlab ooperis selgesti ja haarab oma elulisuse ja kaasaegsusega.

Järjekindel töö teose põhiteema veelgi mõjuvamaks esitamiseks, mida tegi loomingu kollektiiv (helilooja, libretist, lavastaja ja peadirigent), näitab, et nad said õigesti aru oma ülesannetest rahva laide hulkade ees.

Milles seisnesid ooperi „Vabaduse laulik“ esialgse variandi põhilised puudused? Mis puutub libretosse, siis oli selle nõrkuseks süzee katkendlikkus ja dramaturgiline laialivalgus. Libreto ei andnud terviklikku ja tõetruud pilti nendest ajaloolistest sündmustest, millest kõneleb ooper. Peategelased ei olnud küllalt reljeefselt välja joonistatud. Tõsiseks puuduseks oli partei juhtiva osa nõrk kujutamine revolutsioonilise ülestõusu ettevalmistuses ja ülestõusus endas. Selle asemel oli tunda ilmselt kodanliku intelligenti ülehindamist ja proletariaadi osatähtsuse alahindamist.

Mis puutub E. Kapi muusikasse, siis oli selle peamiseks puuduseks positiivsete kangelaste (Raju, Laid, Kaldmaa) kujude ilmetu ja pealiskaudne lahendus. Neid iseloomustanud aariate, retsitatiivide meloodiline materjal oli deklaratiiivne, vähese sisemise soojuse ja elulisusega. See aga kahandas tunduvalt ooperi ideelist väärtust, kuna samal ajal vaenlaste esindajale oli antud ere ja reljeefne muusikaline karakteristik. Paiguti andis tunda muusika vähene dramaturgiline läbimõeldus, piirdumine rohkem välise kui seesmise, elamusliku külje rõhutamisega.

Milliseid sisulisi edusamme on saavutatud „Vabaduse lauliku“ uue variandiga?

Kui peatuda libreto, siis tuleb märkida siin teatavat edasiminekut ooperi süzee terviklikkuse ja samuti ka teose ideelise väärtuse süvendamise suunas. Õigesti on ühendatud partei juhtiv osa ühte isikusse — Kaldmaasse, endiste Laidi ja Kaldmaa ilmetute kujude asemel. Sellega on näidatud tõepäraselt revolutsiooni tegeliku juhti — proletariaati. Raju kuju ei prevaleeri enam teose ekspositsioonis. Tema kasvamine tõeliseks vabaduse laulikuks, kommunistiks, toimub loomulikult, veenvamalt.

E. Kapp on teinud suure töö ooperi muusika viimistlemisel ja seniste puuduste kõrvaldamisel. Terve rida aariaid ja stseene on asendatud või juurde lisatud. Võib julgesti konstateerida, et ooperi muusikalise küljes on saavutatud tunduvald edusamme. Helilooja on peamise tähelepanu koondanud positiivsete kangelaste eredamale kujutamisele. Võrreldes varasema variandiga on Raju kuju muutunud meile mitmeti lähedasemaks, üldiselt on kadunud temale varem omane deklaratiiivne joon. E. Kapi suurepärase saavutus on Raju vangla-stseen, mis avab sügavalt meile Raju sisemaailma, tema sisemise võitluse ja otsuse „töörahva huvidele jääda truusk“ Raju kuju meloodiliselt on võrreldes esimese redaktsiooniga antud tunduvalt eredamalt, kuigi ses suhtes tahaks kohati suuremat meloodilist konkreetust. Tugevnenud on ka peagu täiesti uus Kaldmaa kuju, kes esindab selles redaktsioonis partei juhtivat osa eesti

kogu ooperite loomulikuma dramaatilise arengu. Armu surma üleviimine partisanide-stseeni sodustab ka helilooja poolt suure sisemise soojusega kirjutatud muusika täielikku mõjulepääsu. Võib kindlalt ütelda, et Armu positiivsetest kangelastest kõige rohkem vastab nõukogude inimese kajastamise nõuetele ooperis.

Esimesel üleliidulisel heliloojate kongressil 1948. a. ütles akadeemik B. Assafjev, et positiivse kangelase kuju probleem on praegu üks peamisi, kui mitte tähtsamaid probleeme nõukogude muusikakunsti: „Et luua positiivse kangelase kuju, on tarvis tundma õppida ja tunda meie tegelikkust, täiuslikult valitseda oskust kajastada seda tegelikkust muusikas ja kõigepealt meloodias.“ Ja edasi: „See tähendab, et positiivne kangelane, uue ja kauni kandja, peab olema meie heliloojate tähelepanu keskuses. Sotsialistliku ühiskonna eesrindliku inimese kujutamine, kujude loomine, kes on võimelised endaga kaasa haarama, innustama, kasvatama meie rahvast, peab muutuma nõukogude muusika peamiseks ülesandeks.“

Lähtudes neist nõudeist ja ülesannetest näib, et helilooja, tunduvalt süvenemisest hoolimata, pole leidnud veel kõige paremat lahendust Raju ja Kaldmaa kujule. Puudujääk ilmneb eeskätt nende kujude muusikalises keeles, nende muusikalises karakteristikas, milles ei valitse nii tihe side rahva-muusikaliste intonatsioonidega kui enamas jaos ooperi muusikas. Veel esineb nende juures deklaratiivsust, laulmist üldse, mis ei veena, ei haara kedagi, ei kasvata kuulajat.

Ligine on korrata neid suuri väärtusi, mida omab E. Kapi muusika ooperi rõhuvas osas, olgu see siis haaravas rahva ülestõusu laulus või rahvastseenides teises pildis, partisanide üljate tantsude stseenis jne., millest me siiralt vaimustusime ja millest oli korduvalt kiitvalt juttu juba ooperi esimese redaktsiooni puhul. Nendes avaneb E. Kapi loomingu suurus oma täies ereduses. Ei ole juhus, et eranditult kõik need stseenid on seotud tihedalt rahva-muusikaliste ja revolutsiooniliste massilaulu intonatsioonidega.

Karakteristete. tabavate joontega joonistab helilooja vaenlaste leeri, alates sturmbannführer Mühlhausenist ja lõpetades kodanlike nationalistide, eesti rahva alatute ja rapaste reetjate Mägra ja Gerdaga. Muusikaline iseloomustus avab ilmekalt paadunud fašistide kiskjana.

Kahjuks on uue redaktsiooni lavastuses rohkesti puudusi. Peaaegu igas pildis, kus on tegemist massistseenedega (välja arvatud teine pilt), veendume, et lavastaja ei ole suutnud täiel määral tabada seda, mida võimaldab nii partituur kui libreto. Me ei tunne esimese pildi õhkkonnas revolutsioonilist situatsiooni. Samuti puudub selles ülestõusu dünaamika. Proloogi lavastus on ilmselt ebaõnnestunud ja see kahandab kogu etenduse mõju. Arvestades esimeses pildis esinevaid tõsiseid puudusi lavastuse dramaturgilises ekspositsioonis, tuleks teatril tõsiselt kaaluda küsimust kogu ekspositsiooni muutmise kohta.

Kolmas pilt — barrikaadidel — vajab rida olulisi korrekture. Segaselt mõjub tühjade püsside klõpsutamine pildi algul, ebavenev on grusiinlastest-sõdurite minik blindaaži (selleks et laulda oma osa kvartetis). Äärmiselt teatraalne on madruse tanki alla viskumine pildi lõpul. Stseen lõpeb madruse mütsi lavaleviskamise ebaõnnestunud efekti-ga. Lisaks jääb vaatajale mulje, et Raju saab haavata just plahvatusest, mis tekib madruse granaadist. On ilmne, et lavastaja pole suutnud anda siin

Hästi on lavastuslikult õnnestunud gestapo-pilt, milles avaldub nõukogude inimeste kindlameelsus ja üleolek ka jõhkras fašistlikus koopas. Soovitada tuleks vaid Mägra osatäitjale praegune ülepakutud mäng asendada läbimõeldumaga ja peenema teostusega, mis kutsuks vaatajas esile veel suuremat viha Mägra vastu. Üheks tugevamaks pildiks on Raju monoloog vanglas. Stalini preemia laureaati T. Kuusiku tuli oma vastutusriika ülesandega siin suurepäraselt toime ja kinnitas oma suuri lauljavõimeid, ka mänguliselt andis ta mõjuva ja meelde jääva kuju.

Üldiselt rahuldavalt on lahendatud partisanide-pilt. Kahju, et helilooja, eriti aga lavastaja on lasknud end liialt inspireerida partisanidelaalu esimesest, passiivsest tekstireast, mis ei ole antud olukorras — Tallinna vabastamise eelõhtul — enam kohane. Lavastaja ja muusikajuht peaksid siin sisemiselt laulu sisu hoopis mehisemalt lahti mõtestama. Õige on Armu surma-stseeni toomine sellesse pilti. Pildi lõpp on antud suurepärase dramaatilise pingega ja haaravalt. Sellejuures tuleb aga suuremat tähelepanu juhtida igale detailile, et need oleksid lavastuslikult omal kohal. Väga oluline on kas või säärane detail, nagu Mägra õigeaegne lask Armu pihla. Neljast toimunud etendusest langes Arm kahes kogemata varem kui ilmus Mäger ja tulistas!

Tõsiselt tuleb lavastuslikult läbi mõelda ka seitsmes pilt — epiloog. Praegusel kujul see ei rahulda veel. Teatraalsed käigud gruppides ja üksikult ei mõju monumentaalselt, tõetruult. Siin jääb veel palju puudu sellest, mis meie rahvas ja armeevõitlejad tegelikkuses läbi elasid Nõukogude armee võitlejate saabumisel Tallinna. Helilooja peaks aga juurde looma vahe-mängu mis seoks eelnevat pilti epiloo-giga. Praegusel kujul ei rahulda ooperi lõpukoort, mis on väheütlevalt ja kantud välisest paatosest.

Kokku võttes muljeid ooperi lavastuse kohta peab märkima, et siin seisab ees tõsine töö kõigi detailide väljalihvimiseks ja nende ühendamiseks ühtseks tervikuks. Ilmselt tundub, et teater on liigselt kiirustanud ooperi lavaletoomisega.

Mis puutub üksikutesse osatäitjatesse, siis peab siin tunnustavalt märkima nii solistide kui kogu ansambli suurt ja pingutatavat tööd uue redaktsiooni äraõppimisel ja lavaletoomisel. Võib rõõmustavalt märkida Stalini preemia laureaadi T. Kuusiku, Eesti NSV teenelise kunstniku E. Maasiku, A. Pärna jt. häid saavutusi oma vastutavate ülesannete täitmisel.

Suuremat kõlavust ja täpsemat intonatsioonilist puhtust (eriti koorides lava taga) õleks lootnud koorilt (koormeister T. Targama). Ka orkester (dirigent Stalini preemia laureaati K. Raudsepp) ei ole veel mängus saavutanud vajalikku täpsust ja intonatsioonilist laitmatust.

Üldmuljena tuleb märkida, et ooperi „Vabaduse laulik“ uus redaktsioon on tunduvalt sammuks edasi algvariandist, eriti muusika ja libreto osas. Pole kahtlust, et lähemal ajal kõrvaldatakse ka tõsised puudused lavastuses. Seda tingib see sügav nõukogude patriotismi idee, mis kannab kogu ooperit ja mille eredat, tõetruud ja haaravat esiletõmist ootab iga nõukogude töötaja. Võib kindlasti loota, et mõnede julgete ja läbimõeldud sammude teostamise järel teose üldises ülesehituses, lavastusliku külje tunduva süvendamise järel ooper „Vabaduse laulik“ kujuneb üheks silmapaistvaks saavutuseks mitte ainult meie, vaid kogu nõukogude ooperiloominguks.

H. Kõrvits